

MAGYAR

AKADEMIAI ÉRTESÍTŐ.

XVIII. Év.

1858.

VIII. Sz.

EMLÉKBESZÉD BENE FERENC AK. TISZT. T. FELETT.

Az akademia 1858. october 4-dikei ülésében

tartotta

CSORBA JÓZSEF.

Hogy mozgalommal tele s érzéki élvezések után sovargó korunkban egy férfiú koporsójára, kinek sem bölcsője fényes családi palotában nem ringott, sem pályáján hőstettek által feltűnni, vagy a polgárzatban államférfikép magas álláshoz juthatni alkalma nem volt, ki a külfény és hatalom varázsszereit nélkülözve, egyedül a szelid erkölcs, a tudomány és az emberiség téréen csendesesen működött creje fogytáig : mondom, hogy ily férfiúnak koporsójára annyi különböző helyeken s idegen kezek is pálmakoszorút fonjanak, és elhintvén sírhalmát az emlékezet öröklő virágaival, körüle a hála szavaival tömjénezenek, valóban ritka, csaknem példátlan dolog.

Ily meglepő s méltó bánatunkat szendén enyhítő eseménynek valánk mi ezelőtt három hónappal tanúi, midön a

vidéki német lapokban Nesztor Bene Ferencz halálát, mint a tudományos élet egyik vezércsillagának letűntét, ismét az egész magyar irodalomban Bene hosszú életében gyűjtött érdemének illő hálával említését olvastuk. — De különösen avatott tollal megírva vettük s bírjuk ezen tevékeny férfi életének szabatosan hű képét a bécsi orvosi Hetilapokban, hol a cikkíró Bene Ferencről, mint tudósról, tanítóról, orvosról és hű polgárról oly méltányosan emlékeznek, és hálás keze éppen az érdem nemes, igazságos becsülésének tiszta érzetétől ihletve a gyászfátyolt oly módon lebegteti, hogy ezen szószéken nekem megjelenni szinte felesleg lenne, ha ezen Akademiában dicséretes szokás sőt törvény nem léteznék, mely az elhunyt tagok érdemeit valamint hála s kegyelet, úgy jó példa tekintetéből is tüzetesen kiemeltetni, s elősoroltatni rendeli. És különös, hogy az idő forgása, az akadémiai ülések sora éppen ma a boldogult nevenapján hozza ez alkalmat, mely emlékezés összejövételünket ünnepélyesebbé teszi. — Vajha ez úttal, midőn e komoly kötelesség közepszerűségemre szállított, méltó tolmácsa lehetnék az elhunyt férfú egymásba fűződő érdemeinek! s egyszersmind szembetünő tanubizonyosságát nyújthatnám annak is, miszerint sem a nagy s dicső iránt érzéketlenek, sem a vett jók- és szolgálatokra nézve fedékenyek nem vagyunk, hogy így bár erők s hivatásunk szerint elkülönözöttek, mindnyájan tiszteljük egymást még is Minerva aegise alatt, mintha szinte minket illetnének Tacitusnak e szavai: „Akkor méltányoltatnak az erények legjobban, mikor legkönnyebben keletkeznek*)." Tehát tüzetesen s így körülményesen kell emlékezni és szólanom néhai Bene Ferenc orvos doktor, a tudományok magy. kir. egyetemében tanító, orvosi kar igazgatója, királyi tanácsos, és a Leopold-rend lovagáról, hogy gyermek korától fogva növelése, s későbbben egyéniségére hatott mind azon szálak, melyek élte szövétét alkoták, lélektanilag is előnkbe tükrözzék azon férfú egész valóját, kiről ama bécsi cikk állítja, hogy *életleirása, mint minden erőtéljes férfúé, bizonyítja, miképen a*

*) Virtutes iisdem temporibus optime aestimantur, quibus facillime gignuntur.

belerő (energia) és következetesség, derekasság és jogosság a kornak hibás irányain s tévesztett vállalatain végre még is győz; s elvitázhatatlan igaz ez azon egyénre nézve, ki gyermekkorától fogva megszokta a munkát, a küzdést és kitartást, minek eredeti hajlamunkkal egyezményes párosulása szüli az említett erőnyt, — s igaz általában, hogy csak munkássághoz szokott ifju nem ássa el tálentomát, és csak ez válik derék hazafivá!

Én tehát, ki magam is éltem alkonyatán vagyok, s annyi eltűnt évek és küzdelmek emlékét őrzöm keblemben, kegyeletteljesen tekintek által az elhunynak I. Születésétől fogva *növelésén* s ez által szerzett képességén; II. Tudományos és polgári hosszas érdemei során, melyeket a sírba szállása után is, mint nyárban a leáldozott napot fényes sugárai előnkbe tüntetnek; III. Ügyekszem megemlíteni azon elismerést, jutalmat, melyben a közönség, a magas kormány, s fels. királyunk őt részeltették.

I. Bene Ferenc született Mindszenten Csongrád vármegyében 1775-dik év october 12-ik napján, hová édes atyja Ferenc Rőjtőkről Sopron vármegyéből, ama valóságos magyar közbirtokos nemesek lakta földjéről költözött, hogy tudományos készülétéhez képest alkalmazást nyerhessen, és igénytelen, de becsületben álló községi jegyző hivatalt viselt; nőtársul vette a sorsához képest jeles tulajdonokkal bírt, és tiszta erkölcsű Thuri Annát, kivel első szülöttjét a mi Ferencünket nemzette. Innen mint megyei adószedő Algyőre, majd Szegedre jutott, hol lelkiismeretes hivatalkodása által a táblabírói rangot is, a magyar alkotmányos életben ezen mindig jeles polgári megkülönböztetést kiérdemlette. Ezt azért kelle említnem, hogy érthessük Ferencünk életírásában, mikép jutott ő az algyői elemi iskolába, s aztán Szegeden a kegyes rend már akkor virágzó gymnasiumába? Innen a német nyelv kedvéért Budán és Pesten folytatta tanulását, kinek közép értékű s több gyermekei nevelésével elfoglalt atyja szándékosan is csak a legszüksége ebb költséget adta, önmagára hagyván a jeles tehetségű, és kitűnő szorgalmu ifjat, hogy élelmét s további kifejlődésének eszközeit saját erejével megszerezze. Így lön, hogy ő igen kora ifjúságában már házi oktatással szerzett pénzen pótolta

mérsékelt szükségeit, mi által egyszersmind szellemileg is nyert, és iskolai tárgyaiban alaposabb lön. *Tizenhét* éves volt, midőn a magyar királyi egyetemen Pesten (hová az II-dik József cs. által Budáról 1784-ben áttétt) az ekkor 3 éves bölcsészeti pályára lépett, s ez alatt is magán oktatás által fedezvén szükségeit, még a feleslegből egyik most is élő barátjával¹⁾ a rajzolásban, francia és olasz nyelvben órákat vett, az angol nyelvet már ekkor, kitűzött orvosi pályájára halasztván. — 1794-ben ősszel már az orvosi pályán találjuk, ámbár atyja ötet papságra szánta volt, s egy fényes hivatalu atyafia²⁾ peđig, ki az orvostudományt szűk kebellet s balítélettel tekintette, törvénytudók pályájára kívánta édesgetni. Túlemelkedett fiatal lelke a törpe mellékes nézeteken, túl a rómaiaknál kivált eleinte, s még az újabb korban nálunk is, mig József cs. világosságot nem árasztott e tekintetben — igen is uralkodott balítéleten: Plátó görög szelleme ihlette az ő bensőjét: „*Medicina vix praeterquam a viris principibus pridem exercebatur, servis illiberalem tantum tractantibus.*“ De LL. L. l. — és nemtője sugallata után határozottan követte belmissióját: lelkiismeretes munkásága által a szenvedő emberiség fájdalmait enyhíteni, polgártársait a haláltól menteni indúlt, — mintha sejdítette sőt tudta volna, hogy reá dicső pálya vár. „*Disciplina medici exaltabit caput illius, et in conspectu magnorum collaudabitur.*“

Az első évbeli rendes tanulmányokat, nevezetesen a *vegytant* oly jelesen magáévá tette, hogy abból a gyógyszerészeknek magán oktatást adott, és ez által esztendő végéig oly pénzüszletet takaríthatott meg, melylyel tudományszomjas lelkét kielégíteni Bécsbe mehetett, hová őt Prochaszkán a physiologia rendes professzorán kívül még Jaquin, Leber, Boer, s a világszerte híres praktikus, az orvosi gyakorlat és orvosi rendőrség mestere Frank édesgették. Noha még rendszeresen Frankot hallgatni köteles ez évben nem volt, mindazáltal leckéire szorgalmasan eljárt, sőt a kórágynálai oktatásait is megkóstolta: így a nagy ideált lelkébe fogadva

¹⁾ Vághy.

²⁾ Nagy József kir. személynök.

lánggra hevült kebeilel jött vissza Pestre a 3-ik évre, melyet mint az utána következett is kettős szorgalommal végezvén (akkor az orvosi pálya csak négy éves volt) majd csaknem rögtönözve mindakét szigorlati próbatételt letette, és már szeptember 4-dikén (1798) az orvosdoktori címet megnyerte. — Nem szolgált pedig a tudós oklevél az ő kezében, mint sok másokéban azon hiedelemre, hogy ő már eleget tud, — óh nem, csak nemes ösztönül volt az nála arra, hogy minden, de főkép az orvostudományhoz tartozó ismeretekben élte végéig tökéletesítse magát: ugyan azért még azon ősszel Bécsbe ment, s ott egész évben több híres oktatók leckéit hallgatta, s ezen túl az akkori világhírű kórodában, a már előképül választott Frank Péter vezénylete alatt feszült erővel foglalkozott, sőt a híres Nordnak elmebeteg gyakorlati oktatásában is méltó buzgóssággal részt vett. — A betegek ápolásában, a kórtörténetek leírásában, feddhetetlen életmódjában kitűnt jeles fiatal férfit nemcsak *nagy mestere* megkülönböztette, hanem szaktársai is figyelemmel, szeretettel kísérték, s jó híre neve a nagy városban majd úgy elterjedt, hogy tudományos gyakorlatát a híres Quarinhoz segédül, és a gróf Károlyi fényes házhoz orvosul lett felszólítása által csaknem itt ezen előtte kedvezőleg nyílt mezőn kezdé meg; — de erről honszeretete, és gyengébbnek ismert testi alkotásához képest a magas lépcsőköni ártalmassá válható járás megfontolása Pestre visszavonták, hol az akkori leghíresb orvosok, Glosius és Szombathy, s a korosb Stáhly — atyja a nem rég elhunyt jeles tanító, és ország főorvosának, tárt karral fogadták, s a vénkornak az ifjabbak iránt közönséges balítéletét legyőzve, ifjú szaktársukat betegeikhez tanácsba meghívták, és így tehetsége megismertetésére nékie útát, alkalmat nyitottak. Legdrágább kincsnek ismert idejét úgy osztotta fel, hogy télben 5, nyárban 4 óraker elhagyván ágyát, a mindenható istenhez vallásos érzéssel fohászkodott naponként, s azután részint orvosi gyakorlattal, részint a legjobb könyvek olvasásával, tanulással foglalkozott; mulatságot, vigadozó társaságot soha sem keresett, egy-két szabad óráját egészsége fenntartására inkább a szabad levegőn, többnyire a dunaparton sétálva töltötte; *mint* hiteles férfiaktól tudom, ábrázatjában

már akkor is azon komoly tartózkodás, s mellette mégis nyújasság, a nagyobbak iránt tisztelet, a kisebbek iránt szelíd leereszkedés uralkodott, mely őt későbbben is csaknem végső napjaiig sajtáságosan jellemezte; *öltözetében* mindig egyszerű volt, gyűrűket ujjain, mint sokan a nyegleségig teszik, soha sem hordott, sőt, itt mellesleg említve, későbbben az elharapózni indúlt hiúság gátlására annak idején hallgatóit is figyelmeztette; egyik iskolai év végével ama főmester példájára tanítványait szétbocsátván, midőn őket kötelességök lelkiismeretes teljesítésére, egyszersmind a világban szükséges ildomosságra intette, legelsőben az ő szájából hallottam ime deák verseket:

Non multum est igitur tutum his committere se se,
 Quorum doctrina est pretiosa in veste videri
 Gemmatoque auro digitos ornare cynaedos.

Paling.

II. Említett ily tudományos készüllete, rendes életmódja, feddhetetlen önyiselete nem kerülték el az egyetemi professzorok figyelmét, és már 1799. augusztus hónapjában dr. Rumbach helyébe a sebészek előkészítési oktatását reá bízták. 1800-ban Sening professzor a felkelő magyar sereggel eltávozván, a bonctani széket helyetteskép átvette; ugyan ez időben az angol Jenner, és a bécsi De Carro példájára ama jótékony tehénhimlő-oltással foglalkozott, s üdvös voltárol meggyőződve annak általános terjesztését magának feladatul kitűzte, s lön honunkban a tehénhimlő beoltásának szóval, tettel és irataival alapítója. Elsőben ugyanis több orvosok jelenlétében, figyelemébreztes végett 23 különbféle sorsu gyermekekbe sikerrel oltott; majd (1801) a természetes himlő, variola — veszedelmességéről, később 1802-ben annak óvszeréről t. i. a tehénhimlőnek eredetéről, természetéről és beoltásáról irt könyvecskét, melyet a nagy mélt. kir. helytartótanács latin, tót és szerb nyelvre lefordíttatott, s az egész országban kiosztatott, hogy azon üdvös ismeretek népiesen terjedjenek. — A derék Schraud tanítói székéből ország főorvosáva Budára áttétetvén, ennek helyébe 1802-ben az orvosi kar által a tanítással megbízott, s azon székre ajánltatott, és csak hamar 1803 elején az illető helyről meg-

erősítése érkezvén, Schönbauer dékán által a *törvényszéki* és *orvosrendőri tanítószékbe* mint rendes királyi professor iktattott, melyet nagy sikerrel töltött be, míg azt dr. Böhm az ő más-hová történt alkalmazásával, mint mindjárt mondom, át nem vette ; e mellett azonban folytatta a sebészek oktatását, miglen az 1813-ban Stulfára nem ruhaztatott. Ertem pedig azon alkalmazását, melynél fogva 1815 és 1816 fél évében Prandtót az elaggodt tanárt ama legfontosabb kór- és gyógytan (pathologia, és ther. spec.) s ugyan a kórógyaknálai gyakorlat oktatásában mint helyettes, aztán 1816. martius első napjától fogva mint rendes tanár felváltotta, mely fényes hivatalát 1841-ik aprilis végéig viselte : így különféle tudományokat 15, a legközelebb említett gyakorlati tudományt pedig, mely disztes hivataloskodásának fénypontja vala, s honunkra az egészség dolgában áldott haladást derített, 26 — öszvesen tehát 41 év folyta alatt tanított.

Mind ezen többfelé ágazó, sok erőt és szorgalmat igénylő iskolai foglalatossága mellett 1804-től fogva az épület küszöbén túl, közvetlen a néptömegre hatni és a népies legszükségesebb ismereteket terjesztetni kívánván, vasárnapokon az életet hirtelen veszélyeztető esetekről, a tetszhalálról, úgy az óvó-módokról, ébresztőszerekről épületes leckéket adott ingyen. Egyébiránt mint gondos oktató azon szaktudományokra nézve, melyeknek előadása hivatala kezdetével reá bízoték, e következő munkáiban vezetékül szolgáló kézi könyveket is nyújtott :

Kurzer Inbegriff der nöthigsten Grundsätze zur-Kenntniss der Heilung der gewöhnlichsten inneren Krankheiten der Menschen für angeh. Wundärzte. Pest, 1801.

Elementa politiae medicae. Budae 1807, a dicső nádornak, Józsefnek ajánlva.

Elementa medicinae forensis. Budae 1811.

Az orvosi tudományak rövid rajzolata. 1. kötet. Budán 1812. 2. köt. 1813.

melyek közrebocsátásánál magyar és német ajku tanítványairól egyenlő figyelemmel gondoskodott. Mi utóbbi tanszékét illeti, hosszás orvosi gyakorlata, minden egyes betegéről vezetett naplója által practicus tapintata s gyógyítási elvei oly világosak, mesteriek voltak, hogy azokat tanítványai az ő

halkkal, érthetőleg, következetességgel tartott előadása után dús sikerrel jegyezhetők, míg később azok ömaga által rendszeresen összeírva köröztettek, aztán pedig háladatos fia Bene Ferenc által öt kötetben világ elé bocsáttattak: *Francisci Bene Elementa Medicinae Practicae e praelectionibus illius publicis edita per Franciscum Bene Jun Med. Doctorem*. E munkát az angol tudományos lapok nagy figyelemre méltaták s arról hosszasan értekezve, mint orvostudományunknak a száraz földöni tükrözését tekintették; az orosz birodalomban pedig a pétervárad, vilnai, dorpaty egyetemek vezérkönyvül fölvettek. — *Gyászbeszédet tartott* vala 1806-ban aug. 7-kén Schraud prot. felett, ki országos kiküldetésében az akkor uralkodott typhus áldozata lön, s kinek sírja hg. Eszterházy által emlékkövel megbecsülve Kismartonban fekszik; — 1807. július 22-ikén Rác, 1808-ban sept. 28-kán Schönbauer professzorok, és végre 1825-ben protomedicus Pfisterer felett tartott nekrológot, s mind ebben *az érdemet* sírjában is tisztelni kész lelkülete tűnik előnkbe. — Ugyan ő tartott 1809-ben első szónoklatot a tudományok egyeteme felállítására emlékezetére, s ezen ünnepély az ő példájára évenként rendszeresen most is megtartatik. Eddig előadott törekvése, a tudománytérben sokfelé ágazott tevékenysége őt a műveltségnek valóban azon fokára emelték, hová kevesen jutnak; de a csupa olvasással, saját tapasztalataival ömaga kétkedve elégedvén meg, forrón vágyott honunkat különlegesen ismerni, s a külföldet is beútatni, hogy mint szorgalmatos méh több több ismeretekkel megrakodva térjen vissza műhelyére. Igen, a közlekedést tartván ő ismereteink fő eszközének, mint mondám, több évekig szívében hordta vágyát az utazásra; de ebben a politikai viszonyok, különösen a francia hadjáratok őt gátolták, míg végre elsőben az 1816-iki szünnapokat Bécsben a kórházak, s tudományos intézetek, és nagy férfiak látogatásával töltötte, különösen a még akkor élt Frankkal hajdani tanítójával társalkodhatni kellemes élvezése volt; innen Máriacellbe ment, és Sopronon keresztül atyafiat is meglátogatva haza utazott.

1817-ben Bécs, Prága, Drezda és különösen Berlin foglalta el; ez időtájban az állati magnetismus, mesmeri-

smus már előbb Bécsből Párizsban találván menhelyét, Franciaországból a német földre is elterjedt, s igen divatban volt: ugyanazért e tekintetben Wohlfart dr. kísérletei több ideig észlelte, sőt további tulajdon tapasztalatai által óhajtván orvosi hatásáról meggyőződni, amazéhoz hasonló négyszög alakú gépet készíttetett, és azt kívül belül annak mintájára, mint az könyvekben is le van írva, felruházván, tágas szobájában a közönség számára, de mindig orvos-növendékek jelenlétében készen tartotta. Jöttek is számosan kisebb nagyobb, éles és idült betegek; ő az eredményt minden egyes esetről tanítványai által híven naplóba vezettette, az észlelést és puhatolást csüggedetlenül ama nagy tanács szerint: *omnia probate et quae sunt bona retinete*, szinte tíz hónapig folytatta; — végre meggyőződött, hogy ezen foglalkozás az öncsalódnak tág mezeje, és a képzelődésre ugyan nagy, de a valóságos betegség gyógyulására semmi eredményt nem szül.

Ugyan ekkor ragadta vala el egyszerűsége, s a természet gyógyerejére utaló modora által a Hahneman gyógymódja, a homoeopathia valamint a közönséget, úgy sok orvosainkat is. Benénk a természet méltóságát, fentartásunkra, gyógyulásunkra örködését mindig ismerte, vallotta; de az ébresztő okok és szervezetünk közötti viszonyt, így a betegség egyénültségét tekintve soha sem felejtette, hogy a nagy minden-ség hatálya alatt bármelyikünk is porlik, ha az életerő gyarló, téved, nem elégséges, v. némelykor túlfeszültsége által ellobog, elhal. Ugyan azért ezen elvek és nézetek szerint rendelte orvoslását, és a homoeopathiát egyoldalúnak, öszves orvosi tudományunkban csak egyik várakozó gyógymódnak, még pedig a várakozás által gyakran kipótolhatatlan idővesztés miatt károsnak tekintvén, tiszta maradt *keble* az emberi nyomor enyhítésében, következetes elméje, s a hippokratési összes tudományt egyes nézetekkel, nebelgésekkel öszse nem zavarta.

Meg kell említnem még azon fontos és valódi sikert, melyhez Berlinben tartózkodása juttatta, t. i. Hufelanddali személyes társalkodásában megismerte azon human intézetét, mely polyclinicum nevet viselt, és hazajövetelével megnyitotta házát naponként bizonyos órákon azon minden sorsu

betegeknek, kiknek a személyes megjelenést betegségek súlya engedte. Ezen terhes órákban mindig két tanítványa páronként felváltva segíté a betegnek fogadásában, kik a napijegyzőt szigoruan tudományos renddel vezetni tartoztak, s aztán az ily betegeket házuknál, ha szükség volt, látogatták, és mesteröknek jelentést hoztak, ki a szegényeknek saját költségén orvosságot is juttatott. Óh követésre méltó példa!! így eljuthatott könnyen a szegény is fájdalmi enyhítőjéhez; így jelenhetett meg a nagy nevű s híres orvos színe előtt, hová a beteget különben is többiek felett a hír, s bizodalma vonni szokta, még pedig az ádáz környezők mesterkedése nélkül, kik inkább pénzhajhász, mint hű szolga szerepét viselve a beteget az emberiség sujtásával, s urok jónevének, méltán vagy méltatlanul — homályosításával válogatni, elutasítani szokták.

Innen kezdve néhány éveket folyvást honn töltött, könyvtárát szüntelen gazdagítván, és tanszékével, nagy és fényes orvosi praxisával, számos gyermekei nevelésével foglalkozván, míg 1825-ben maga mellé vévén már ekkor orvos dr. fiát Ferencet, Bécsben, Párisban töltötte szünnapjait.

Majd 1828-ban most említett fián kívül még kettőt maga mellé véve, Németország nevezetességeit, úgy Angliában Londont, Edinburghot, Dublint szabadon szemlélte s tanulmányozta, kikerülve családja környezetében a honvágyat, nostalgia, mely idegzetünk sajtásága által már sok útast megzavart.

1832-ben a német orvosok gyűlésén Bécsben jelen volt, 1835-ben Bonnba készült, sőt indult, de ebben részint ön nehéz hosszassá vált betegsége, részint György fia halála gátolta, és csak a követ kezett szünnapokon, tehát 1836-ban létesíthette Ferenc fiával azon útazását, melytől elgyengült egészségének helyreállítását is reménylette. Ekkor járta meg Bécsen, Linzen keresztül, Ischl és Salzburg regényes vidékeit, késett néhány nap Gasteinban, Tyrolison keresztülutazva meglátogatta a nagyszerű Innspruckot, Hallt, hol a tébolyda különösen érdekelte. Svajzban Zürichet kereste fel, hová a nagy hírü, későbben berlini professornak meghívás útján alkalmazott Schönlein miatt vágott, kivel mint szaktársával

ismeretséget kötött; innen Genf felé a Montblanc magasztos némely vidékeit részint gyalog, részint öszvér háton megjárván, Martigny felé a szent Bernát hegyet választva Olaszországban Turinba, Genuába, s innen az akkor Lombardiában és Piemontban uralkodott kolera tekintetéből megrendelt veszteglési elzárás miatt visszasietvén, Milanón, Velencén, Trieszten keresztül hű kísérelőjével együtt egyenesen haza érkezett.

1838-ban a német orvosok gyűlését Rudolf fiával Freiburgban látogatta meg.

1843-ban még egyszer ohajtván a külföldet látni, ismét Rudolf fiával ápril 30-ikán útnak indult, és mulatott Bécsben, Párisban, Londonban, Edinburghban, hol mindenütt a természettudományi nevezetességek, és orvosi intézetek voltak figyelme s buvárkodása tárgyai, s valahol megfordult, szives fogadtatásban részesült; ezen utazása kellemét nevelte az is, hogy a derék dr. Sigmund, előbb tanítványa, a magas kormány költségén azon városokban utazván hozzá csatlakozott, s úgy sejditem, hogy az említett bécsi orvosi Hetilapban lévő szép emlékeszmék itt gyökereznek.

Azt mondám feljebb, hogy Bene Ferenc úr hazánkat beutazta; igen az években, melyeket külsországi utazásai sorában nem látunk, többnyire honn utazott, v. Pesten a honi közlekedési intézet életbehozásával foglalkozott; nevezetesen 1825-ben szeptemberben említett párisi útja előtt szülőföldjét, s e vidéken erejében már hanyatlott édes atyját látogatta.

1834-ben a felső-magyarországi vidéket járta meg: a szalatnyai, lipthói, tátra-füredi, lublói, bártfai, ranki, szobranci, tapolcai, diósgyőri, egri és parádi fürdőket szemlélte.

1835-ben Orsován át Mehádiába, s onnan az almási és hátszegi kies völgyek látogatása után a budziási fürdőben, s innen Temesváron és Aradon keresztül Csongrád és Torontál megyékben járt, és itt lakozó atyafiait látogatta György fiával együtt; s épen ez azon út, mely az idővel felette gazdálkodás, és a vidék sajátsága által a fiúnak halálos, az atyának hosszas betegséget okozott vala.

1841-ben nála született azon szép, és nemzeti eszme, miszerint a két hazában lévő orvosokat, s más, a természet-

tudomány barátit összehívta, és az első ünnepélyes szervezést itt Pesten megtévén, a magyar orvosok és természetvizsgálóknak jövődre tartandó gyűlését kitzúzte, oly formán, hogy az évenként önmagának a két testvérhon különbféle vidékein helyt s időt határozzon.

1842-ben Besztercebányán a három nap tartott gyűlést vezénylette, s a szép vidék kellemeiben, és több mint 200 társnak megkülönböztető szives fogadásában, barátságában részesült.

1844-ben Kolosváratt tartotta ezen gyűlés üléseit, hol valóban korához, érdemeihez illően fogadták őt.

1846. Kassára s Eperjesre vonzotta ugyanazon lélek, mely e közlekedést alkotta vala, s végre 1847-ben Sopronban jelent meg, hogy élvezhesse azon nemes örömet, melyet azon mindinkább népiessé, sőt hazánk nagyjainál is kedvessé, virágzóvá vált gyűlés nékie készített, midőn régi ismerősei őtet nem felejtették, s ezekkel együtt, kik előbb személyesen nem látták is, tárt karokkal fogadták. Különösen nevezetes az nemzeti fejlődésünk évkönyvében, hogy valamint Benénk kezdette s nyitotta meg 1841-ben ezen öszvejövetelt, úgy ő végezte azt be jeles magyar szónoklatával Kismartonban, hová Magyarország egyik oszlopa, herceg Eszterházy, mint azon gyűlés elnöke az egész társaságot vendégszeretettel meghívta volt.

III. Ily tevékenysége, fáradhatatlan szorgalma s buzgósága mi gyümölcsöt hozott neki?? Mellőzöm, hogy a tanítói hivatalt viselhetni, s így az emberiség javára, a tudományok mezején jó magot vetni, már magában is jutalom; de kiemelem azon különbféle mégtiszteltetést, melyet szaktársai között kiérdemlett, kik szellemi felsőbbtségét, jólétét irigység nélkül örömet nézték; megemlítem azon bizodalmat, mely a városi, sőt országos nagy közönségtől, a magas kormánytól, és felséges királyunktól is önként nyujtva őt méltán boldogítja. Így lön, hogy egyszerre két tanító-szék is bizatván reá, vállain kettős terhet viselt; s még e mellett, midőn a francia hadjárat után itt is nagy mértékben uralkodott a typhus, és a városi kórház igazgatója dr. Hafner annak martalékul esett, a városi tisztviselőség azon igen fontossá vált hivatalt felsőbb helybenhagyással reá ruházta; noha pedig az ily

bizodalom a nemes kebelbe új erőt szokott önteni, mindazáltal a reá halmozott terhek alatt az ő ereje is tikkadt, sőt belé esett azon ideglázba, hagymázba, melyből csaknem két hónap mulva következett jobbulásával ezen kórházi hivatalról lemondott.

A közbizodalom iránta mind inkább növekedvén, valamint számtalan szülőknek gyermekeiket, s a gyermekeknek szülőiket visszaadni alkalma volt, úgy a hálás tisztelet mellett anyagi állapotja időről időre erősödött, jövedelme növekedett, pedig díjazását soha semmi alakban sem sürgette, és én tudom, s biztosan mondhatom, hogy jutalmazását, *név szerint* kitől jött, fel sem jegyezte, hogy így készségében, buzgóságában tovább is csak a kötelesség tiszta érzése vezesse, és az anyagiak reménysége el ne tántorítsa. Tudta ő azt, hogy az emberi szívbe vastóllal van írva a hála érzete, míg az meg nem romlik, s ha megromlott, a többség, a jók kipótolják azt. Oh! én is hiszem, hogy a *számla*, az előre alacsony alkukép kikötött jutalom, a látogatási v. napi díjt rendőrileg meghatározó mód által szerzett pénzüszleten nincs áldás, és unokákra nem megy az által!! *árszabály* minek tudományos szolgálatunkban? Kivéven az árvákat vagy tisztviseléségi eljárást, ennek helyt adni soha se kellene: *árszabály* lealacsonyítja azon mennyei tudományt, mely ha nem templomot, mint Isisnek és Ozirisnak, vagy Aeskulápnak, de még is jólétet, becsületet, és hogy hazánkra alkalmazva szóljak, a felséges uralkodók elismerése által is nemességre, tanácsosi rangra emeltetést szerzett számosaknak, kik sorsmutatta helyöket, rendeltetésöket buzgó szívvel, emberi szeretettel betöltik; ellenben egy Molière, egy Rousseau gúnyja méltán sujtja azokat, kik nem birván ellenállani korunk pénzszomjas jellemének, s nem lévén képesek takarékosan nélkülözni, futó homokhalmon állanak. Ím ezek okozták, mint azt a történelem bizonyítja, szaktudományunknak az idő sebes folyamán sülyedését, s amazok a választottak tartották, s tarthatják azt meg zsibbasztó helyzetünkben, míg az idők ura törekvéseinkre tisztább eget derítvén, kedvezőbb jövőndöt hozand!!

Nem használta pedig Benénk szép jövedelmét fény-

üzésre; derék, egyforma hangulatu, rendes házat tartott udvari, vagy egyenruhás cselédek nélkül; a mellett legdrágább könyvek megszerzése, szegény ifjak fölsegéllése táplálták lelkét örömmel. Midőn tanítványai közül valamelyik állomásra jutott, önmaga ajánlotta a segedelmet, s visszafizetésekor kamatot el nem fogadott; sőt tudok esetet, hogy a kezdő orvos mostoha körülményekbe jutván, 600—1200 frtól szóló adóslevele még most is fizetetlen, s ő azt soha sem sürgette, és alig hiszem, hogy örökösei is tisztába hozhassák. Hogy Bene úr a pénzt társasági életünkben nem célnak, és csak eszköznek tekintette, megmutatja már 1845-ben készült végrendelete is, melyben Pest-Budán lévő csaknem minden intézetekről, azok között akademiánkról is megemlékezett; de különösen megmutatják azt végrendeletéből kivett ezen sorai: „Mióta az orvostudományt és mesterséget tanultam, tanítottam és gyakoroltam, annak méltóságáról, és az emberi társaságra elterjedő hasznáról mindinkább meg voltam győződve. — — — Midőn a legszebb tudományt, a legnehezebb és leghasznosabb mesterséget minden erőmmel miveltem, igyekeztem szent kötelességeimet a teremtőhöz, a nagy istenhez, embertársaimhoz, édes magyar hazámhoz és a legjobb királyomhoz betölteni. Hálát adok istennek, kinek nagy kegyelmét meg nem érdemlettem, hálát adok polgártársaimnak, tanuló-, tanító- és orvostársaimnak, kik szives barátságuk által fáradozásaimat édesítették, hálát adok legkegyelmesebb királyunknak, ki érdemeim felett megjutalmazott. Ezen háladás érzése kényszerít arra, hogy tudományom és mesterségem gyakorlatában nagy fáradsággal szerzett vagyonomnak egy részével *magyar ifju orvostársaimnak* további kimivéldését egy három esztendei utazásra rendelt stipendiummal elősegítsem.“ Valamint ezen szavai, úgy további intézkedése azon két ezer darab arany évenkénti kamatai felett, melyek a boldogult határozata szerint egyik, erkölcséről és tudomány szeretetéről az orvosi kar által *vallásbeli különbség nélkül* három évenként, megválasztandó ifjúnak fölsegéllésére, külföldi útazásainak eszközzésére fordítandók, örök tanubizonysága annak, hogy Bene Ferenc nagy tudós, és jó hazafi volt, mert oda célozott, mikép a pesti orvosi kar ez által a

külföld munkálatjával, haladásával kapcsolatba jöjjön, s világszertei tudományunk honunk tulajdonságaihoz képest műveltséget, sajtóságot virágzást nyerjen, mintha épen maga előtt tartotta volna ama nagy államférfi gr. Dessewffy szavait :

Csak mindig honi diszt, és honékséget
 Buzogjunk, eredvén a mély jövődönök,
 S ha ültetünk olykor szőlőtöt vagy ágat,
 Hagyjuk meg nyirokját a magyar szőlőnek.

Óh! ha a természet kérlelhetetlen törvénye, mely 70 éven túl a legerősebb embert is bomlásnak indítja, e nagy férfira nézve kivételt tett volna : úgy s akkor ő, ki, midőn még körülmények által rendkívül felszólítva, égető szükségűtől kényyszerítve nem vala s mégis a honszeretettől lelkesítve az anyanyelvről, a magyar ifjúság műveltségéről bőkezűleg ily előlátással gondoskodott ; ki pedig, mint láttuk, annak idejében tanítványaihoz a lélektan s oktatás igényei, a politikai igazság és jogosság tekintetéből három nyelven szólott, mint azoknak nevelése, nyelvképessége, s műveltsége kívánta. S ha őt munkássága, hivataloskodása körében érnék oly lépések, melyek nemzeti életerőnk, a nyelvnek orvosi iskoláinkban gyengítésére, mellőzésére hatnának, jobbagyi hűségével paizsolva, felséges fejedelműnknek, kinek ajakáról szépen zeng a magyar nyelv, malasztjával élesztve, biztatva, ildomosan keresne azok ellen orvoslást, és az előgördülő akadályok Benénket lelkiismeretes útján vissza sem ijesztenék, mert igaz az, mit róla az említett bécsi orvosi Hetilap ír : „Nagyobb alkalmaknál kedélye oly módon nyilatkozott, mely annak mély érzelmű gazdagságát legmelegebb világban tüntette az egyének, körülmények, és a nemzet s ennek története iránt. Irland sivatag tavainál, a keleti és éjszaki tenger csendes partjain, s majd a magasztos Alpeseken is tartott beszélgetéseinkben annak érzékenyítő tanuságait értük.“ *)

De talán azt kérdi valaki, mikép nevezhetem én mindazt, a mit mondek, élvezésnek, fáradságtalan szorgalom gyü-

*) „An den verlassenen Seen Erins, und auf den stillsten Küsten der Ost- und Nordsee, und wieder auf den grossartigen Alpen haben wir in eingehenden Zwiegespräche rührende Proben davon erlebt.“

mölcének?? Igen is, oly állapotban lenni anyagilag, oly lelki erőt sajátjává tenni szellemileg, hogy ilyeket tehessen, eredményezhessen valaki, a legnagyobb jutalom, azon boldogság, melynél nagyobbat ember a földszinén nem élvezhet, s mely a földet mennynyé alkotja! Söt többeket is tett, melyek közül még csak az egyet emelem ki, hogy midőn 1831-ben a kolera megrémítette a népet, az orvosi kar épületében biztatással, a járvány természetéből merített jeles vizsgáztatással teljes értekezést tartván, mely a külföldi lapokban is igen korszerűnek, dicséretesnek hirdettetett, a dologhoz tettelegesen járult, és hogy itt Pesten az ez esetre felállítandó kórház minél előbb rendeztessék, két orvosdoctorra, két sebészre, egy gyógyszerészre két hónapi fizetést erszényéből rögtön letett nemcsak, hanem a kolera legjobb leírását száz arany díjjal pályakérdésül kítűzte.

Említém, hogy a magas kormánytól, és felséges királyunktól, s tudós társaitól elismerést, jutalmat aratott, mi nehéz tanítói foglalkozását, sok küzdéssel járó orvosi gyakorlatát fűszerezte. Nevezetesen már 1807-ben az orvoskar dékánjának, 1809-ben egyetemi rectornek választatott, 1825-ben ő felsége által királyi tanácsosnak, 1841-ben az orvosi kar igazgatójának kineveztetett, mely hivatalának fontosságát ismérven, minden szigorlatoknál ő személyesen jelen volt, mi által egészsége gyengülni kezdett, és ezen szép hivatalnál is nyugalmazást kért, mit meg is nyert, ismét érdemkoszorúval, a Leopold vitézrend kis keresztjével díszesítettven. — Még a politikai átalakulási időszakban is kísérte őt figyelmével a kormány, és 1851-ben a helytartósági orvosi tanácsossággal becsülte meg, mit azonban már hanyatlani indult ereje miatt el nem fogadhatott.

Itt van még helyén említmem, hogy ő a dicső nádor József által az akadémiai alapszabályok készítésére rendelt 22 tudósból állott küldöttségben a természettudományt képviselte, s 1831-ben febr. 15-kén tiszteleti tagnak megválasztatott.

Végre a tudós társainál élvezett figyelemnek, tiszteletnek eleven tanubizonyysága azon innepély, melyet félszázados doktorsága emlékezetéül az egyetem, és különösen az orvosi

kar 1848-ik évi sept. 7-kén nekie rendezett, midőn új oklevél átadása mellett az akkori vallás-és közoktatási minister báró Eötvös akademiánk egyik tisztelt fáradhatatlan elnöke vezénylete alatt ez iratot vette kezébe :

Dicső pályádnak , melyet mint honpolgár , mint egyetemi igazgató, az orvoskar dékánja és igazgatója, mint tudós tanár az orvosi irodalom fáradhatlan és kitünő munkása , mint magyar Jenner , és Hazánk Okene fénycsillagként tündöklél előttünk, félszázados orvosi ünnepén a legbensőbb elismerés és tisztelet érzetével tüzi fel a magyar királyi egyetem homlokodra az orvostudorság új borostyánját.

Jelen oklevélben e ritka nap emlékét kívántuk örökíteni, átadandók azt az unokáknak, hogy a késő kor is bírhatta benned az erény példaképét.

Fogadd azt jelölül ama kegyeletnek és tiszteletnek, melylyel fényes érdemeid előtt meghajólnak. Pesten, 1848. sept. 7-kén.

Balassa m k.	B. Eötvös József
orvoskari igazgató.	vallás-és közoktatási minister stb.
Schmidt János m. k.	Csausz Márton m. k.
orvoskari dékán.	tanár és egyetemi alelnök.
Kovács Sebestyén Endre	Degen János s. k.
mint jegyző.	távollévő
	Szabó János
	az idei egyetemigazgató helyett.

Emelé ez ünnepélyt még azon album, mely a Pinduson szedett virágokból készült koszorúval a boldogult könyvtárában most is látható :

Idősb Bene Ferencnek
Félszázados orvosi ünnepére
Emlékül az orvoskar.

E könyvet egyes levelekből füzve
Úgy nézzük mi mint egy zöld koszorút,
Mely kegyelettel homlokodra tűzve
A tölgy galyain fut.
A tölgy Te vagy, a repkény mi vagyunk
Kik tisztelettel általkulcsulunk.

De nem ! Te tölgye nem vagy hazának,
Te mint a pálma állasz egy magad ;
Galyad, gyümölcsöd nemesebb valának
Magasra nyult fel gazdag sudarad,
Felette egy félszázad diessugára
Hint fényt az ember s orvos homlokára.

Beszédemnek kiegészítő részecskéjéül szolgáljon még a régi írók példájára testi alkotását s külső alakját megemlíteni, hogy lássuk, mily testben lakott a szép lelkület; s bár szózattal bírnék, hogy márványszobor örökítse a nemében egyetlen férfit! vagy lenne Pantheonunk, hová családjánál lévő jól talált képét tisztelettel felfüggeszthetném!! Magasszal hosszú nyakkal, közép korában teljes testtel, de izmos, és hizékony soha sem volt; mellkosara szűk, válla sem széles; középszerű nagy fejét kiálló homlok, tüzelő, s mégis szende kék szemek, — derült ábrázatját gyenge, fehér, piros bőr, ugyan mindig piros keskeny ajakak díszesítették: gesztenyeszín lágy hajai korán őszültek, s majd ritkulván korán kopaszodott; keze s lába csendes mozdulata, s egész testének tartása mérséklett csendes, és ünnepélyes jelenet volt. — Mint önmaga is ismerte, erős testalkotást tehát nem nyert vala a természettől, s leginkább önmagára jó idején fordított okos figyelme s rendes élete tartották meg 83 éves koráig, mely öntartási üdvös kötelességben őt hathatósan, állandó tiszta hűséggel segítette tiszteletre méltó hitvestársa született Paschgall Mária asszony, kivel 56 évekig tartott boldog házasságukat számos gyermekekkel áldotta meg az ég, kik közül még most is élő hét önálló férfi búsan könyezve látta atyjokat sirba szállani.

Igen: mindezen jeles testi és lelki tulajdonságai, említett tevékenysége, érdemei, az élőknek hozzáragaszkodása Bene Ferenc urat sem mentheték meg a haláltól; ereje már néhány évektől fogva időről időre süllyedett, míg folyó évi július hó 2-ik napján csendesen elhunyt, közöttünk élni megszűnt, s testét más nap *alkonyatkor* kegyeletteljes sokaság kísérte a kerepesi út mellett lévő sirkertbe. — Kik őt tiszteljük azon nyugalmat érezzük, hogy ő a mindennapiságon tülemelkedett nemes céljának megfelelő, mint előbb a növekedés, állapotadás, fénylés, úgy a hanyatlás szokott stádiumait rendszeren futotta meg, s itt is lélek- és élettani példányképet mutat; továbbá valamint nékie balzsam volt szeretett hitvesétől, s gyermekeitől éldelni hanyatlásában az ápolást, úgy mi is érezzük, mely keveseknek jut azon szerencse, hogy hervadásukban önötteik által teljesíttessenek kívánságaik, s látásukkal, öle-

lésökkel enyhíttessenek az eltávozás, megválás fájdalmai; végre a számtalan classikus írókon kívül, még a tisztult philosophia, sőt Hartmann, Humboldt, Frauendstadt, Schopenhauer irányában haladó természet-tudományunk is nyújtja azon vigasztalást, melyet kivált mi a keresztyén vallás üdvözítő karjain nyugvók birunk: A por földdé legyen, mint azelőtt volt, a lélek pedig megtérjen az istenhez, a ki adta volt azt. Préd. Sal. XII. r. 9. vers.

Én pedig belső meggyőződéssel alkalmazom méltán magasztalt Bene Ferencünkre Tacitus e szavait:

„Ha van jó emberek arnyai számára hely; ha, mint a bölcsek állítják, nem húnynak el testeikkel a nagy lelkek: nyugodjál békén; minket pedig, a tiéidet, szólíts föl a csüggeteg sovárgás és férfiatlan veszékeléstől erényeid szemléletére, mik fölött sírni v. szomorogni nem szabad. Hadd, — csudálattal inkább, és soha el nem hangzó dicséretekkel, s ha erőnktől kitelik, vetélyvágygyal dicsőítsünk tégedet. Ez a valódi tisztelet, ez a veled rokonultak jámbor szerelme *).“

A NÉMETORSZÁGBAN JELENTKEZETT ÚJ VILÁGNÉZETRŐL

A BÖLCSÉSZET FÖLADATÁHOZ MÉRVE.

PURGSTALLER JÓZSEFTŐL.

Olvastatott az akademiában június 21. és július 19. 1858.

I.

Legjelentékenyebb, de egyszersmind legbajosabb a bölcsészetben ama viszony meghatározása, mely a világi jelene-tek s ezeknek végső alapja közt létezik. E szövevényes feladatnak kielégítő megfejtésén a bölcselő ész századok lefolyásán át fáradozott, és e tárgy mai nap is a bölcsészet sarkpontját képezi.

Ki a legújabb kornak bölcsészeti törekvését közelebb ismeri, tudja, hogy bár jeles férfiak jelentkeztek, kikben sem

*) Szenczy, Tac. Agric.